

ALTAFULLA, TOPÒNIM D'ORIGEN ÀRAB

Marta Ribas i Casals

En els darrers anys hi ha hagut una tendència a adjudicar certs topònims, que presumptament semblen o són d'origen àrab, fruit dels estudis realitzats en aquests últims anys i dedicats a investigar un passat andalusí⁽¹⁾ en el nostre territori. Durant molt de temps aquest passat ha estat oblidat per la historiografia catalana, afectada involuntàriament per sòlides connotacions polítiques i deixant de reconèixer la forta empremta de la cultura andalusina a Catalunya, molt en especial a la Catalunya Nova. Cal dir, però, que si la paraula *Altafulla* s'entén en català, ens preguntem si en realitat té un origen àrab. Si discernim que la major part dels topònims fan referència al paisatge i llurs elements distintius, el sentit de la paraula *fulla*, *fullatge*, ens porta a interpretar aquest topònim com a un lloc alt, en un turó on hi havia força vegetació, i bé, la ubicació de la vila d'Altafulla compta amb aquestes característiques.

Estaríem d'acord en què aquesta possibilitat fos la més raonable. Però, fem una pinzellada històrica d'aquesta zona per després entrar a un orientador anàlisi de l'arrel i l'etimologia del mot. Al llarg d'aquestes breus anotacions veurem que se'ns obren moltes portes i s'estenen diverses evidències per afirmar, sense por, que el topònim *Altafulla* és un arabisme a l'igual que ho són moltes altres poblacions de la demarcació de Tàrragona.

Primerament, no hem d'oblidar que l'actual àmbit geogràfic corresponent al Baix Gaià, va estar sota la influència andalusina per un període de temps força considerable, aproximadament al llarg de tres segles, amb totes les fluctuacions existents sobretot a partir de finals del segle X d.C. on bàsicament esdevingué en una terra de ningú. La desaparició d'*Al-Mansur* i la guerra civil viscuda en el Califat a principis del segle XI d.C., facilità l'expansió dels Comtats Catalans cap a la desembocadura del Gaià, tenint com a objectiu la conquesta de Tarra-

1. Utilitzem el terme *andalusí* o *andalusins* ja que de fet, és el nom que prenia tot el domini islàmic a la península ibèrica fins a Narbona.

gona. És en aquesta voluntat on trobem l'assentament militar del castell de Tamarit, relacionat directament amb aquesta campanya. Cal saber, que malgrat la mobilitat d'extensió del Comtat de Barcelona, que va ser el més dinàmic en qüestions de creixement territorial fins a principis del segle XI d.C., li va costar ben bé tot un segle en superar una distància d'uns 70 km, per portar llurs dominis des de la línia defensiva del Llobregat fins a les portes de la ciutat de Tarragona. (M. Miquel i Vives, 1998, 181-185).

La constitució d'al-Àndalus no exclou l'actual Catalunya, i s'ha d'enquadrar en el sentit general d'expansió de l'Islam. Aquesta expansió significà una ruptura total que trasbalsà totes les estructures i no pas una conseqüència del caràcter arrasador i agressiu que se li ha atribuït. Les notícies sobre Tarragona són poc precises. Per exemple, les fonts àrabs parlen de resistència i batalla, però ens caldria conèixer si a Tarragona restaven en aquell moment les autoritats encarregades d'organitzar la defensa. No sabem si va haver-hi presència d'aquestes autoritats ja que de l'únic que tenim testimoni és que l'arquebisbe Pròsper havia fugit cap a Itàlia. Amb aquests fets es podria formular que Tarragona fou ocupada pels musulmans sense pactes ni violència. Així doncs, la suposada destrucció de la ciutat es deu més a una qüestió de prestigi que no pas a un fet real. (A. Virgili i Colet, 1995, XXI, 28-34).

És cert que des del punt de vista documental –tant escrit com arqueològic– en tenim molt poques dades sobre la presència musulmana a la zona del Baix Gaià, però, el que sí coneixem és l'evolució de l'expansió de l'Islam iniciada a l'any 711 d.C., on àrabs i berebers travessaren tota la península. Per tant la Tarracoen-sis i la Septimània passaren a ser domini islàmic i quedaren incloses dins d'un imperi que s'estenia des de l'Índic fins a l'Atlàntic i que era governat pels omeies de Damasc (D. Bramon, 2000, 37-39). Els àrabs anomenaven a l'actual Catalunya, *Ifranga*, terra de francs, però també, usaven el terme *el-tagr al-a'là* per indicar el nostre territori. *El-tagr* és l'utilitzat per designar una frontera entre un estat islàmic i un que no ho sigui, seguit dels adjectius *al-a'là* i *al-aqsà*, amb el significat de frontera superior i extrema, respectivament, i cal anotar que del gentilici deriva el català *tagari*, habitant musulmà de la frontera. (D. Bramon, 2000, 37-39).

L'Islam és amb essència una entitat definida que sorgí de la victòria i sempre sota la potestat de llurs governants, és, doncs, un llenguatge purament filosòfic i polític i cal al·ludir que el terme *tagr* és el que defineix el límit amb terres cristianes. Ideològicament l'expansió d'aquestes regions frontereres era l'assoliment absolut del domini islàmic. Així *el-tagr* es refereix a dos tipus de territori: un, on podia tenir lloc una guerra, *darul-barbi*, casa de la guerra, i un altre, que seria la zona en que ja està sota domini musulmà, *darul-islami*, casa de l'Islam...

Sabem que des del 711 d.C., data de la invasió musulmana a la península, al-Àndalus va anar ocupant –sempre en contrades efímeres i en contínues incursions– tot el territori del *tagr*. Tenim notificació que al 742 d.C. la cavalleria de la frontera era capitanejada per 'Ab d-Rahman ibn 'Alqama, Senyor de Narbona. A l'any 757 d.C., l'Emirat nomenava un governador per tota la frontera, província que va des de Narbona i el seu territori fins a Tortosa. Acceptem doncs,

que des del segle VIII d.C., *al-tagr-al-a'là*, designava tota la frontera, amb capital a Narbona (P. Chalmeta, 1998, 39-49). Sembla ser que no hi ha escrits que ens parlin dels esdeveniments d'expansió dels exèrcits contra *al-tagr al-a'là* i llurs conflictes constants entre els habitants de l'*Ifranga*, però M. Barceló (1999, 61), ens indica que es coneix una sola obra que ofereix la història de la Frontera Superior amb textos i tradicions orals propers de la regió i que és prou fidedigna, es tracta del *Tarsi 'al-abbar wa-tanwi al-atar d' al-'Udri*, qui va viure al segle XI d.C. (1999, 146).

A finals del segle VIII d.C. i començaments del segle IX d.C., durant el govern de Carlemany, es viu un retrocés de la frontera, l'avançament carolingi va ultrapassar els Pirineus, alhora que es produïa el reconeixement per part de l'emir *Al-Hakam I*, de les ciutats de Barcelona i Girona, que en el cas de Barcelona, durant la segona meitat del segle IX d.C. es mantingué fora del domini andalusí gràcies a tot un seguit de treves. Al llarg del segle IX i bona part del segle X de la nostra era, la frontera meridional realment estable fou el Llobregat, i en la zona de l'actual Alt Penedès s'assentaren tribus berebers i la seva ocupació va permetre conrear unes zones on la vida agrícola esdevingué organitzada. Això ha permès l'origen de noms com Gelida, Mediona, Masquefa, Lavit, La Granada, La Múnia, La Ràpita o Calafell, entre altres (Barceló, 1999, 122-123).

Respecte a la colonització del camp de Tarragona, al llarg de l'etapa andalusina sembla que no va estar subordinada a les directrius urbanes. Hi ha textos tant àrabs com llatins que donen testimoni d'assentaments rurals i de l'existència d'estructures agràries. Les cròniques posteriors ens relaten que a partir de mitjans del segle XI d.C., les rodalies de Tarragona eren terres actives i fructuoses (A. Virgili i Colet, 1995, XXI, 28-34). I cal recordar que va haver-hi una feudalització dels castells la qual ens revela l'existència d'una població ja arrelada a la terra des de molt abans, i malgrat que en desconexim llurs característiques, és un fet que es fa perceptible al cas de Tamarit, tal i com ja hem esmentat anteriorment.

Sempre es poden fer nombroses reflexions de tal ventall d'esdeveniments, però hem volgut fer aquestes apunts històrics i el més entenedors possibles sobre el que era *el-tagr* en aquell espai de temps en què fou una zona de conflictes i el pas fronterer més difícil de travessar, ja que els francs havien de demanar permís a l'Emirat per a poder creuar l'*Ifranga*.

Com a conseqüència de l'expansió de l'Islam i l'assentament de població arabo-bereber per tot *el-tagr* es produí un nou fluxe de préstecs lèxics fora del llatí, el romanç, el germànic... i no hi ha dubte que a través de totes aquestes prestacions, la nostra llengua s'ha enriquit, i és en aquest sentit on es reflecteixen successos històrics i canvis culturals que els catalans hem anat modelant al llarg dels segles a la formació del nostre idioma. I volem remarcar que és important el fet que qualsevol idioma que es queda estàtic perilla en decadència: qualsevol canvi, sigui addició o pèrdua és testimoni de la continua supervivència de la llengua, així doncs, seria impossible discutir els préstecs lèxics al català sense anomenar els esdeveniments històrics vinculats a les adquisicions estrangeres.

Amb tota certesa hi ha una quantitat considerable de termes àrabs que van ser directament relacionats amb la influència cultural que aquesta il·lustre civilització va tenir vers tota la península al llarg de la seva estada. En quan a l'adaptació del lèxic àrab al català, la fonologia àrabiga resultava difícil i els fonemes àrabs van ser rellevats per apropar-se més a la fonologia del romanç peninsular, i és per això que molts caràcters incloïen l'article determinat àrab *al*, incorporant a la resta de la paraula com a síl·laba inicial. A més, el llenguatge dominant de la cultura en general i del comerç va arribar a ser l'àrab. Els mossàrabs (cristians arabitzats) eren bilingües, usaven noms àrabs, parlaven el romanç, i escrivien en àrab, inclòs, és sabut que escrivien sobre teologia cristiana en àrab i, per cert, era freqüent l'aljamiat.

Vegem que la majoria de les paraules relacionades amb les ja esmentades contribucions àrbigues, es troben a la vida civil, naval, militar, la natura, el menjar, l'art, la religió, la ciència, la matemàtica... diversos exemples son: sèquia, sínia, magatzem, agutzil, xarop, aldea, àlgebra, safrà, fustany, gerra, duana, alcova, aranzel, carxofa, albergínia, quitrà, massapà, alcalde, zero, cotó, tassa, raval, rambla, alfals, llimona, naronja, almanac, arrova, talc, almirall, esmorzar, atzar, quintar, quirat, ataüllar...

I és precisament d'aquest darrer verb, *ataüllar* del que volem parlar, ja que és el que se l'ha relacionat amb el topònim *Altafulla*, i per tant, el que ens interessa. Agafem com a principal font algunes de les referències dels estudis de Joan Coromines, el més gran etimologista que ha tingut la llengua catalana, aquest eminent erudit ja ens indica que *Altafulla* és un nom àrab (1965, I, 265) i així recollí de diferents fonts que, *Altafulla, de l'àrab tabuilla "pièce de terre", que va donar al cat. dial tafulla (variants taiülla, ataülla), nom d'una mesura agrària (...)* (1988, II, 172-1989, VII, 203), també ens diu: *Important pda. d'Altafulla i pobles veïns, que en part pogué ser també nom àrab d'aquest terme* (1988, II, 172). Un altre exemple és, *Tafulla: En un document de 1258 relatiu a Ulldecona, s'havia estès, doncs, fins al Baix Ebre, i àdhuc més al nord, car no dubtem que d'aquí surt el nom del poble d'Altafulla, ja un poc enllà de Tarragona, en aquests testimonis, i en alguns altres dels antics, conserva encara el sentit etimològic àrab de peça de terra*, (1988, VIII, 207). Recollim una cita curiosa, *Hi ha un altra Altafulla al Priorat*,⁽²⁾ prop de

2. Si tenim en compte aquesta cita vers la comarca del Priorat, sabem que, després de l'ocupació de la ciutat de Tarragona a l'entorn de l'any 714 d.C., els andalusins s'estableixen i encerclen el Camp de Tarragona, en especial, les muntanyes de Prades i el ja anomenat Priorat. Potser aquesta ocupació va ser a mitjans del segle IX d.C., i és a partir d'aleshores que Siurana (topònim pre-islàmic i que es conserva fins l'actualitat) és la població que pren el protagonisme a la regió i que esdevingué en una forta defensa de primera línia musulmana, sobretot cap a l'any 1050. Cal destacar que el Castell d'Altafulla, prop de Falset (E. GROT I JUANPERE, l'anomena *muntanya i castell d'Altafalla*, mentre que J. COROMINES en diu *Altafulla* quan es refereix al mot Altafulla que va existir al Priorat), fou una de les fortaleses que pertanyien a la baronia d'Entença. Però si reculem a l'ocupació andalusina del territori i segons un document de 1154 d.C. veiem que bona part del Priorat va ser ocupada pels musulmans per un llarg espai de 284 anys exactament, sota el vast domini del Castell de Siurana (E. GORT I JUANPERE, 1995, XXI, 367-372). Si Falset estava inclosa dins del territori de Siurana i la muntanya d'Altafulla o Altafalla es troba a les foranies de Falset, suposem que aquest nom geogràfic podria, perfectament, tractar-se d'un mot d'origen àrab a l'igual que el topònim de la vila d'Altafulla a la costa tarragonina, que és el que intencionalment demostrarem.

Tivissa. L'arxiver Madurell hi cita "castells i viles a Altafulla, Falset, Móra, Tivissa..., Ulldemolins..." en segles docs. de 1313, 1331, 1333, i 1342. (1988, II, 172).

L'opció de J. Coromines és la més encertada fins ara. Però ens preguntem que si el mot Altafulla vingués de l'àrab, pensariem, de ben segur, que el topònim donaria *Atafula*, ja que, la lletra *t* (en àrab, *ta* ت és una lletra solar i la meitat de les consonants de l'alfabet àrab ho són). És a dir, que l'article *al* precedent a qualsevol d'aquests casos, la lletra *l* queda omesa, tal i com seria en el cas d'A(l)tafulla. Aquesta assimilació de l'article a la consonant dental està ben documentada, doncs malgrat que alguns dels arabismes catalans no prenen l'article *al*, també hi ha –encara que siguin pocs– arabismes dels castellà que mantenen la *l* de l'article davant de lletres dentals com és *atabaca* o *altramuz* i que també se'n diuen *atabaca* o *atramuz*.

La seva transcripció seria: *tabwila*, entenent-se la *b* com a fricativa sorda (es transcriu amb un punt a sota) i la lletra *i* com a vocal llarga, (es transcriuria amb una ratlla a sobre).

Ja coneixem totes les transformacions que pot alterar una paraula al llarg del temps i així també sabem que a molts mots catalans, la *b* es transforma en *f*, i que en castellà *tabuilla* fa *tabulla*. Però, què és i quant mesura una *tabuilla*? Una *tabuilla*, *taïlla*, és una zona d'horta i terres de rec que abasta 11 àrees i 18 centi-àrees.

José Emilio Iniesta, arabista⁽³⁾, explica que a l'actualitat és una mesura molt utilitzada a Múrcia, i que antigament cada *tabuilla* es dividia en dos *atanes* (de l'àrab, *al-thâni*, dos, la meitat) i que a les *Ordenanzas de la Huerta de Murcia* (1889), *tabuilla* ve de l'àrab *taduia*, amb el seu significat de *soga*, ja que les sogues s'utilitzaven a l'agrimensura. Li vaig transmetre les afinitats geogràfiques que existeixen amb les Terres de l'Ebre, doncs encara, i en especial, a la Terra Alta em van informar que el terme *atabullar un camp* és el que es diu quan s'ha de mesurar un camp. En documents murcians del segle XIV d.C. escrits en llatí i conservats a la Catedral de Múrcia, apareix la forma *taffulla* i *ataffulla*, i és clar, les *efes* duplicades indicarien el so d'una *b* aspirada àrab.

Però veiem d'on ve *tabuilla* o *tabülla*. Es creu possible que procedeix de l'arrel *ball*, *حَل*, en el sentit d'ocupar un lloc, abastar una terra; hem de dir que l'arrel d'una paraula àrab és la gran condició alhora de cercar tota informació vers qualsevol mot. Si *ball* fos l'arrel, i seguint aquest criteri, ens dona que *maballu*, *مَحَل*, és lloc, i *ibtalla*, *اِحْتَلَّ*, és ocupar un territori. Però intentem comprendre aquesta anàlisi morfològica i així podrem esbrinar quina relació té amb el mot *Altafulla*.

Hem parlat de *maballu*, si el desglossem ens fa *ma-ball-u*. A la llengua àrab la partícula *ma*, precedida de qualsevol paraula, sempre ens indica un nom de lloc. *Hall*, és l'arrel, com ja hem anunciat, i per acabar, ens queda *u*, que ens indica un nominatiu determinat. Cerquem l'anàlisi del següent mot, *ibtalla*, és una

3. J.E. INIESTA em va comentar en conversa privada aquesta possibilitat.

forma de derivat que ens porta a l'esdeveniment d'alguna cosa, i aquí seria, un lloc en què es va esdevenir ocupat, habitat. Intentem doncs esbrinar el mot *ibtalla*. Treiem *ta*, que indica quelcom recíproc, reflexiu. Així ens queda *iblla*, ometem la *i* i canviem la *a* després de la *b*, i evidentment ens fa *ball*, l'arrel primària. Si al mot *Altafulla*, li traiem l'article *Al*, la partícula de la forma derivada *ta*, i canvien la *f* per la *b* ens fa *hulla*, és a dir, amb el significat d'estar habitat. Desitgem que aquesta orientació vers la morfologia d'aquesta arrel quedi ben compresa, ja que aquestes reflexions, ens porten a creure, sens dubte, que el mot *Altafulla* té un origen àrab.

Prenem, ara, una sèrie de significats vers *ataïlla*, *taïlla*. El diccionari d'Alcover-Moll (1978, X, 101) ens indica:

- Ataullar*— a) *midar a l'ull l'extensió d'un camp.*
- b) *esmar, calcular la distància i direcció d'una cosa.*
- c) *mirar, observar per medir.*

Etimologia: incerta; però és provable que sia derivat de tabulla, nom murcià i andalús d'una mida superficial agrària que segurament ve de l'àrab tabuilla, "peça de terra": Doneules XX tafulles o XXI, o al que més doneu doneure L. (Jaume I, crònica 408).

Josep Aladern (1908, I, 912): *atabullar— i demés derivats, atalayar, reullar, espiar: atabullat— vigilat, espiat.*

Federico Corriente (2000, 1103): *tabúlla-medida de agrimensura.*

اسم حقاس مساحي ١١٠٨ لرا

Tornem a J. Coromines (1989, VIII, 203): *L'etimologia i la documentació d'aquest nom de mesura agrària i de peça de terra campà, s'ha estudiat plenament (...). La distribució no devia ser purament geomètrica o geodèsica, predominants aquest en l'alfaba⁽⁴⁾ car es parla allí, i d'un moro entès en alfaba: és a dir un perit, que ultra la quantitat geodèsica peritava el valor financer de les terres comparant, resumidament, segons l'índex les dades de tafulla i d'alfaba (...), i doncs, una alfaba feia poc més de tres tafulles.*

Per Alcover-Moll (1978, I, 550), l'etimologia ve de l'àrab *al-tabwila*, el camp, però no hem trobat res al respecte, en canvi, Fray José Lerchundi (1899) diu que *campo* seria *hafí*, حافل fent el seu plural *haful*, حفول, que és el mot més proper que hem vist per aquesta definició, per tant, podria ser un dels moltíssims dialectes nordafricans i, que nosaltres en diem bereber. També trobem, al mateix llibre, *tafilete*, o *territorio grande de Marruecos*, essent la seva veu verbal *tafilalt*, تافلات, per cert, molt semblant a *tafulla*.

Com a curiositat local de força vàlua, J. Coromines (1989, VIII, 203), ens explica que *de l'etimon de tafulla, àrab, tabuila, ve el nom del poble d'Altafulla, a la costa entre Tarragona i el Baix Penedès. Dada important i que allà no es tingué en compte, és que l'any 1248 un Pere d'Altafuya, senyor de terres de Gandia és acusat d'haver lliurat als moros el Castell de Pop. Ens preguntem si aquest vindria del poble*

4. Alfaba: del àrab *-al-habba*, la peça. Unidad de tasación de un terreno basado en el valor de la renta de éste y que se utilizó en los repartimientos de Murcia en el siglo XIII. *Diccionario de la Lengua Española*.

tarragoní (potser un morisc que hi havia estat acceptat com propietari pal·lier?) o prengué d'algú homònim; o algun altre que traí la magnanimitat de Jaume I...

Les restes del Castell de Pop es troben al terme municipal de Benigembla (Marina Alta, Alacant). Són restes islàmiques i estan ubicades a la muntanya del "Cavall Verd". I parlant de restes i troballes, tornem a anomenar la castellania de Tamarit que va ésser comprada en el 1049 per Ramon Berenguer I qui en va pagar 308 unces d'or. Tamarit pertanyia a Bernat Sendret i es desconeix si la fortalesa fou reconstruïda sobre una edificació anterior, –és possible que d'origen musulmà–, o si l'alçà de nou, ja que, de fet el castell tenia el *castrum*⁵ per aprisió, i cal assenyalar que és per aquest motiu que l'historiador E. Morera atribuï al castell de Tamarit un origen islàmic (J. Morello i Baget, 1995, XXI, 211).

Potser no calgui trobar restes arqueològiques per afirmar que per aquests indrets hi passaven, i potser, també, s'hi establiren els musulmans com a camperols. Ma. Porter, F. Blanc, J. Carnicer, (2001, 17), ens expliquen que unes mostres de ceràmica vidrada de color groguenc trobades als Munts, podrien ésser d'època andalusina, però sembla que no se sap del cert quin és l'origen d'aquestes mostres.

Però tornem al nostre topònim. Estudiant el mot amb Mostafa Mahmoud Ibrahim, Doctor en Filosofia Islàmica, vam deduir un altre probable arrel àrab. Com ja hem fet esment amb anterioritat, a la llengua catalana és freqüent que la *b* es modifiqui en *f*, i veiem que *al-tabuyya*, significa lloc airejat, la seva arrel fa *hawua*, هواء, airejar. És evident que la similitud és molt concreta, ja que, només fem el canvi de la *b* per la *f*. I, sí, Altafulla és un lloc molt ben airejat. Volem expressar que és pura casualitat que aquest significat en àrab s'atribueix també a llocs ventilats o conductes en què corre l'aire, com per exemple una xemeneia. I per ventura que d'històries de xemeneies i de bruixes, en el poble ja en tenim forces. La dita que tant J. Coromines, Alcover-Moll, F. Corriente, recullen a l'aspecte d'encanteri, és el mateix i que tots coneixem: *Altafulla i fer –i xemeneia amunt*. Però, és F. Corriente (1999), qui, amb tota franquesa, la seva experiència en lingüística àrab no té discussió i per tan és la garantia més fiable, veu possible que dins del conjur fet per les bruixes per sortir de la xemeneia, pot venir d'*attawilab*, تحويل, convertir-se, transformar-se, canviar-se... Reflexionem per un instant, i potser podria ser una conversió a nivell religiós o polític, suposem que en trauríem moltes derivacions, però creiem que el seu significat tan sols és pura coincidència. I el mateix F. Corriente acredita l'opció de J. Coromines explicada ja amb anterioritat. Certament, totes aquestes anècdotes, malgrat siguin d'una gran curiositat, són purament casuals i, a part, és un altre tema, però, si més no, és un recull més d'aquest apassionant pelegrinatge etimològic en què ens hem ficat.

Per finalitzar, volem recordar que els àrabs, com molt altres pobles, van fer servir tota la Via Augusta per endinsar-se fins a Narbona, Nîmes i l'Occi-

5. *Castrum*: lloc temporal de refugi i protecció per als habitants i els seus mobles, però no un lloc per a viure-hi habitualment.

tània en general i és de lògica acreditar que posaren noms als indrets i poblacions tan d'un cantó a l'altre d'aquesta via, estem plenament convençuts que Altafulla –a l'igual que altres emplaçaments– era un més dels seus llocs de pas i, de segur, que hi havia assentaments rurals amb presència majoritària de grups clànics camperols de les tribus àrabs provinents del Sud, és a dir, iemenites en un principi, i més tard, tribus nordafricanes, ja que la població musulmana era la més majoritària, i a més venien d'una tradició nòmada ancestral, i els cabdills sarraïns i les sevès guarnicions no es conformaven a viure dels tributs sinó que periòdicament realitzaven incursions cap a les foranies de Tarragona per saquejar els camps i les viles (J.M. Salrach, 1987, II, 124), i Altafulla i llurs rodalies, així com moltes altres poblacions, era un lloc de pas, de saqueig, de conreus, de camperols... és a dir de *peça de terra* i de *zona airejada*.

Faig cloure aquest apunts i reflexions amb el més sincer dels agraïments vers els professionals que, molt desinteressadament, m'han donat la seva confiança:

Robert Aceña, historiador i especialista en art islàmic.

Hassan Akioud, hispanista

Dolors Bramon, arabista

José Emilio Iniesta, arabista

Mostafa Mahmoud Ibrahim, Doctor en Filosofia Islàmica

BIBLIOGRAFIA

- ALADERN, JOSEP: *Diccionari de la Llengua Catalana*. Volum I. Barcelona 1908
- ALCOVER-MOLL: *Diccionari Català, Valencià, Balear*. Volums I i X. Editorial Moll. Palma de Mallorca, 1978
- BARCELÓ, Miquel: *Musulmans i Catalunya*. Editorial Empúries, 1999
- BRAMON, Dolors: *Entre francs i andalusins: qüestió de noms i qüestions de frontera. Catalunya a l'època Carolíngia*. MNAC. Barcelona, 2000
- COROMINES, Joan: *Diccionari Etimològic i Complementari de la Llengua Catalana*. Volum VIII, Barcelona, 1988. Curial Edicions Catalanes.
- COROMINES, Joan: *Estudis de toponímia catalana*. Volum I. Barcelona, 1965. Editorial Barcino.
- COROMINES, Joan: *Onomasticon Cataloniae*. Volum II. Barcelona, 1988. Volum VII. Barcelona 1989. Curial, Edicions Catalanes.
- CORRIENTE, Federico: *Diccionario Español-Arabe*. Editorial Herder, Barcelona, 2000
- CORRIENTE, Federico: *Diccionario de arabismos y voces afines en iberorromance*". Editorial Gredos, 1999.
- CHALMETA, Pedro: *El sorgir d'una formació: al-Àndalus. L'Islam i Catalunya*.

- Institut Català de la Mediterrànea, Museu d'Història de Catalunya. Barcelona, 1999.
- GORT i JUANPERE, Ezequiel, *El Priorat, Catalunya Romànica*. Volum XXI. Enciclopèdia Catalana. Barcelona, 1995
- LERCHUNDI, Fray José: *Vocabulario español-arábigo del dialecto de Marruecos. Estudio preliminar de Ramón Laurido Díaz*. Ediciones Mundo Arabe e Islam, Imprenta de la Misión Católica-Española. Tánger, 1899
- MIQUEL i VIVES, Marina: *Les marques comptals, la formació d'un territori de Frontera. L'Islam i Catalunya*. Institut Català de la Mediterrànea, Museu d'Història de Catalunya. Barcelona, 1998.
- MORELLO i BAGET, Jordi: *Castell de Tamarit. Catalunya Romànica*. Volum XXI. Enciclopèdia Catalana. Barcelona, 1995
- PORTER, Maria; BLANC, Fonxo; CARNICER, Joan: *Altafulla*. Cossetània Edicions. Valls, 2001
- SALRACH, Josep Maria: *El procés de feudalització, segles III-X. Història de Catalunya, dirigida per Pierre Vilar*. Volum II. Edicions 62. Barcelona, 1987.
- VIRGILI i COLET, Antoni: *L'ocupació de Tarragona i la colonització del camp*. Volum XXI, *Catalunya Romànica*. Enciclopèdia Catalana. Barcelona 1995.